

Ar tarimasis – tai atskirosios nuomonės?

Ne pati LKD, o tam tikras visuotinis įstatymas sudažnino suvažiavimus – padarė juos metinius ir visuotinius. Laiko tarpelis ir suvažiavimui, ir mudviem su Irena Kruopiene – jo pirmininkams – buvo numatytas tikrai nedidelis. Bet tai daugiau galėjo lemti Valdybos narė Rita Urnėžiūtė, o ne aš, nes esu ne Valdybos, kaip ji rašo (GK 2007 1 26–28), o tik plačiosios – patariamosios tarybos narys. O jei suvažiavimas ne renkamas, gal tikrai gali būti trumpesnis? Bandžiau kreipti jo darbą ir pagal savo supratimą – ne į kasdienybės reikalus, o į strateginį dalyką – kalbos dabartinės padėties aiškinimąsi. Drįsiu tą savo supratimą čia priminti: „Ar neužsimigdėm tuščiom, netikrom viltimis? Ar neužmirštam, kad kalba – tautos dvasios dalykas? Kad visai dar neseniai – tik prieš 20–40 metų kalbos ugdymo *sąjūdžiu* žadinom ir tautos dvasią? Dabar ji laisva nuo okupanto letenos, bet ar atsigavusi nuo psichinio smurto ir dvasios slogučio prisiminimų, senos gyvensenos įpročių? Ji dar tikrai susigūžusi. Kiek daug susigūžusių – kas vos ne bankrutuojančio verslelio tamsiose nišose, kas – įskaitant kalbininkus ir beveik visus mokslininkus, valdžios nuskirtus į visuomenės parijus – susigūžę nuo mokslo biurokratų siautėjimų, pagaliau daugybė – interneto juodosiose skylutėse nuo gyvenimo nusuktomis, užmerktomis kaip budų akimis. O ir pasipūtusi – iš suktybių ir baisaus išnaudojimo lobstančio didžiojo verslo erdvėse – iš godulio išverstomis akimis.“

Tai, ką Urnėžiūtė cituoja, skambėjo tik panašiai, mano akcentai skiriasi: „Bet visur žmonės, visur dvasia – kur gyva, kur mirštgyvė, kur susigūžusi, kur pasipūtusi. Eikime pas žmones! Anuomet pakvietėme ir žmonės patys ėjo į Universiteto aulą būriais. Dabar reikia priešingai – eiti mums pas juos. Straipsniais, paskaitomis, per internetą, į mokyklas, universitetus...“. Suvažiavimo eiga parodė, kad dėl mokyklų mano neklysta. Bet ir universitetai mokyklos – aukštosios. O kokie kipšai kokią kalbos dervą ten verda! Urnėžiūtei atrodo, kad „Kalbos švaros dienos turėtų tapti ryškiausiu ir svarbiausiu kasmetiniu LKD darbu“. Ji ten gerai pasidarbavo, tai taip ir mano. Geras, reikalingas baras, bet iš šalies, plačiau pažvelkime.

Kiekvienam laikui – savitas tikslas, priemonės. Anuometinis kalbos ugdymo sąjūdis subūrė atsidavusių veikėjų būrį, sukūrė tam tikras struktūras – Universiteto aulos susirinkimus, Kalbos dienas (šventes) ir kitus viešus, matomus renginius, sukūrė ir ugdymo priemones – „Mūsų kalbą“, „Kalbos praktikos patarimus“. Darbas virė platus. LKD atkuriamasis suvažiavimas 1989 m. sausio 21 d. buvo tas dabar Urnėžiūtės trokštamasis išsikalbėjimas... O sudarytos plačios struktūros naujomis sąlygomis pasirodė ne tokios veiksmingos. To tada gerai stingusio, vietos neradusio LKD Vilniaus skyriaus tarybos pirmininkas Vitas Labutis, supykęs ant GK vyr. redaktorės dėl nespausdinto straipsnelio, iš peties kerta... Draugijai – tik „leidiniai ir atlaidai“, o „lietuvių kalbos padėtis nė kiek negerėja“. Su ta pačia seniai suplėkusia (buvusia patogia ir sovietams) schema *kalba prasta – kalti kalbininkai* nuolat reiškiasi etatinis suvažiavimų kalbėtojas, bet joks kalbos ne ugdytojas, filosofas Ipolitas Ledas. Filosofui priminiau, kad tiesos ieškojimas – priva-

čiōs iniciatyvos reikalas. Niekas negerėja ir nesitaiso nuo jokių kolektyvinių pareiškimų ir reikalavimų. Kai atėjo raštelis: „Prašau leisti 5 min. pakalbėti! Ar čia cenzūruojama, kam negalima leisti kalbėti?“, pasakiau, kad šitaip spiriamas leisiu visiems (iki vieno)... Bet ar suvažiavimas sutiks būti kieno nors schemų įkaitas? Ir ar tai demokratiška?

Kur trumpa – ten trūksta. Barų daug – visų iškart neapšoksi. LKD nerasdama tikros vietos sunkiai išsilaikė. Pradžioje važiavo Aldono Pupkio vėdama „Gimtąja kalba“, bet inercijos jėga išseko. Buvo patarėjų Draugiją paleisti... kaip atlikusią uždavinį. Kvailiau nesugalvosi... Reikėjo vienu sunkiu tarpu net ir Pupkį įkalbėti to nedaryti, likti ir laikyti. Draugija jau tiesiasi, atsigauna. Negalima leisti prisiekusiems kalbos bičiuliams iškrikti kaip toms Grigo bitėms – jas bičių vilkai tiesiog išpjaus!..

Škart *rašysiu*, ką atvejų atvejais esu daugiau kaip per 15 metų kalbėjęs. Kalbų nesam pratę klausyti, nes per daug, per baisiai dar pratę, kad tai – per pusę su plepesiais...

Rašysiu tik apie bendrinės kalbos reikalą. Tarmės – etnoso būties namai, amžių ir proamžių tvirtoji atrama, didžioji atsarga – versmių versmė, pirmutinė (ir paskutinė) atgaiva. Tai kaip tautosaka greta literatūros. Gražu ir prasminga tarmiška daina ar pasaka, nesusipratimas – tarmiškas kalbėjimas žiniasklaidoje, nes neretai – visiškai nesuprantamas... Tautōs, visuomenės, valstybės, mokyklos, literatūros, kultūros būties ir gyvasties namai – bendrinė kalba. Kalba, neturinti šios savo atmainos ar jos negerbianti, nepuoselėjanti, žvelgia į savo sutemas. Teorijoje – tai seniai žinomi dalykai, bet kiek dabar paikų užmojų klydinėti pragmatizmų šunkeliais!..

Pirma. Reikia *prioritetų*, pradžiai gal net vieno. Pirmiausia – ir pavadinti lietuviškai: *pirmenybė*. Negalima puldinėti mokyti visų, ypač tų, kurie daro daugiausia ir lengviausių klaidų. Tai tie, kam bendrinė kalba – tik nesąmoningos, pasyviosios vartosenos dalykas, tik įrankis, o ne tikslas. Jeigu bendrinę kalbą gerai mokės elitas, iš jo lūpų ir raštų galės mokyti visuomenė. Tas pavyzdys turi būti visų valdžių, visų mokyklų, visų nebulvarinių žiniasklaidų. Nepailstame minėti Jono Jablonskio ir Juozo Balčikonio – kaip gerai jie mokė. Bet ar neužmirštam, ką pirmiausia (pirmenybė!) mokė. Taigi Jablonskis mokė, mokė ir mokė – 1) periodinę spaudą, 2) recenzavo knygas (o pats jas vertė). Balčikonis, įsikūręs Kaune, be šių dalykų, gyvai atsiliepė į naujus gyvenimo veiksnius, lemiančius bendrinės kalbos būklę ir raidą. Pirmiausia ėmėsi Universiteto, pradėjo net nuo pačių humanitarų. Prisiminkime tik keletą jo straipsnių pavadinimų – „Nesveika humanitarinių mokslų fakulteto pakraipa“ (1926), „Lietuvių kalba mūsų universitete“ (1927). Tiesą, anaip tol ne saldžią, rėžė asmenims ir valdžios žmonėms – „Atsakymas doc. J. Tumui“ (1927), „Atsakymas ponui Baliui Srugai“ (1927), „Ponui Švietimo Ministeriui“ (1927), „Eilinis profesorių uždavinys“ (1927), „Ko trūksta susiprasti?“ (1928). Nemeiliai rėžė valdžiai: „Nuostabus daiktas: kuo aukštesnė mūsų krašto įstaiga, tuo blogiau ji lietuviškai kalba“. Ir vos tik atsiradusiai eterio žiniasklaidai: „Kada prabilsta antena, vilnys netaisyklingos kalbos eina per visą Lietuvą. Tūkstančiai žmonių klausosi ir pratinasi į oru leidžiamą nuo radio stoties viršūnių žargoną“ („Kada prabilsta antena...“, 1928 02 27). Mes dabar beveik visi specialiomis ir amžinomis švaros (t. y. nešvaros) dienomis, vardijame ir

vardijame nuolatos daromas klaidas. Balčikonis tą bestiją ėmė už ragų: „Nematau naudos čia kalbėti apie visas ar atskiras klaidas, kurių gali kasdien išgirsti kiek tik nori, kada tik kalba stotis [...]“.

Lietuvių bendrinė kalba jau labai išstobulinta. Bet tos tobulos kalbės kasdieninių pavyzdžių – viešos visuotinės mokyklos – kaip tik verkiant trūksta. Universitetai, sandariai užsimūriję nuo visuomenės, gyvenimo, ateities, apie save tik kaip apie negyvėlius – *aut bene, aut nihil*. Kas bando sakyti *male*, tam tildyti turi daug priemonių, paprasčiausiai gali atimti iš elgetos krepšį. Kai vieno didelio fakulteto vestibulyje pamačiau didžiulią krepšį „15 min.“, žinoma, ištuštiną, supratau, kad mankurtizmas universitetuose užveistas ilgam.

Valdžia? Ji turi nerinktą, savo pačios pasiskirtą sau jau parankią kalbos valdžią, jau įvartyta kinkadrebystė ir vėtrungystė, neklusniusius kolegas ji žvaliai tramdo.

Ar reikia priminti, kad žiniasklaida – tai nuolatinė ir begalinė kalbos klaidasklaida? Beje, šitai ji pati gerai žino... Balčikonio ausį 1928 m. užgavo dar reta tartis: *Jis pasakė kalbą*. Dabar kas minutę girdim: *Jis pasakė kalbą*...

Būtiniausia dar viena sąlyga – kalbos mokyti galima tik iš tiesosakos. Kur ji? Melų mariose mažos salelės...

Antra. Vėl reikia kalbos *sąjūdžio*! Gerai Švaros dienos, bet jos bus kasdien, kai švarintojų bus daug, visų ir net smarkių – su šluotomis ir kanabėkais, kad kalbos šiukšlių ir mėšlo mažėtų *staigiai*! 1933 m. pradėjusi eiti „Gimtoji kalba“ straipsnyje „Darbą pradėdant“ programiškai skėlbė: „Mums nepakanka kapos kalbos taisytojų, bet reikia pačią visuomenę kalbos išmokyti.“ Dabar visuomenė mums dvejopai reikalinga – ją reikia ir vėl (dar) mokyti, bet ją jau reikia ir remtis prieš kalbos gadintojus. *Kalbininkai turi būti visuomenės matomi, pripažįstami ir remiami*.

Kalbos sąjūdžiui reikia jaunimo. Kitiems nepatogu, pats pasisakysiu – man pačiam neįjauku, kad GK kasmet prirašau po 2–2,5 autoriaus lanko (dar kitur...). Skylių skylės visur – kamšau kiek galėdamas. Matyt, kviėsta talkos – atėjo keletas žvalių senolių... GK bendradarbių posėdyje 2002 m. gegužės 20 d. Pupkis siūlė „gausiai įtraukti jaunuosius doktorantus“. Sunkiai traukiasi... Jei tai nebus gyvenimo tikslas, esminis profesijos dalykas, reikalaujantis ir piliečio brandos, ir drąsos, vargu įsitrauks.

Dviejų pirmenybių pradžia gana. Urnėžiūtė lyg pradėjo, nejučiomis įsitraukiau, tik nesutinku su jos nuomone, kad LKD suvažiavime trūko tarimosi, kad dalyviai „išsivežiojo savo „atskirąsias nuomones“ į visus Lietuvos pakraščius“. Tegu renka Rita periferijos balsus. Bet tarimosi buvo gal daugiau negu kitais kartais, gal mažoka siūlymų, o dvi atskirosios nuomonės, beje, panašios, liko Vilniuje. Ir jos gali pasikeisti, piktumai praeiti – juk nesunku susiprotėti, kad geros kalbės niekas ant lėkštutės mums neatneš. O LKD pirmininką tikrai rinksim iš kelių kandidatų ir veiklos gairių paprašysim aiškių.

Jonas Klimavičius